

Ioan Velea și Ion Cauc, *Curs de sociologie industrială, urbană și rurală*, Catedra de sociologie a Academiei „Ștefan Gheorghiu”, București, 1977

Catedra de sociologie a Academiei „Ștefan Gheorghiu” (Institutul pentru pregătirea cadrelor în problemele conducerii social-politice) a publicat în cursul anului trecut, sub semnătura lui I. Velea și I. Cauc, un ciclu de prelegeri din domeniul sociologiei industriale, urbane și rurale.

Destinate studenților Institutului de 4 ani și cursanților Școlii centrale sindicale și ai Facultății de ziarnică, prelegerile și-au propus ca scop principal familiarizarea — celor interesați — cu noțiunile principale, cu problemele teoretice și practice ale investigației sociologice în colectivitățile industriale, urbane și rurale, cu aspectele de ansamblu ale cercetării în cele trei domenii de referință. Concepute sub o formă de sine stătătoare, dar posibile de a fi integrate în cadrul unei tematici de ansamblu a celor trei sociologii de ramură, prelegerile sînt structurate în așa fel încît permit, nu numai orientarea didactică a studenților dar satisfac în mare măsură și exigențele specialiștilor.

Dintre cele apărute pînă acum, trei prelegeri — apărute sub semnătura lui Ioan Velea — au ca obiect prezentarea unor probleme generale și specifice din domeniul sociologiei industriale, iar alta — semnată de Ion Cauc — se circumscrie domeniului sociologiei rurale.

În prima prelegere, avînd ca temă *Omul și sistemul relațiilor industriale. Obiectul și metodele sociologiei industriale*, sînt abordate prioritar, aspecte introductive în studiul sociologiei industriale, autorul referindu-se, pe rînd, la: a. implicațiile sociale generale ale dezvoltării industriale; b. raporturile dintre sociologia generală marxistă și sociologia industrială; c. evoluția și statutul actual al sociologiei industriale; d. relațiile sociologiei industriale cu alte științe; e. valoarea cercetărilor inter și multidisciplinare pentru sociologia industrială; f. metodele și tehnicile sociologiei industriale; g. sociologia industrială și practica social-politică.

Plecînd de la prezentarea caracteristicilor generale ale evoluției și dezvoltării industriale în perioada ultimelor decenii, ca și de la sublinierea importanței industriei și a

industrializării ca parte a politicii naționale de dezvoltare socială, și considerînd, totodată, că sociologia industrială — ca „știință *homothemă*” — constituie un domeniu particularizat al sociologiei generale, Ioan Velea plasează problematica domeniului, într-o perspectivă istorică și interdisciplinară, evidențiind filiația unor idei, contribuția clasicilor marxiști și subliniind interdependențele relațiilor economice cu factorii sociali-umani. În măsura în care — arată el — evoluția cercetărilor în domeniul sociologiei industriale a dovedit că „numai respectarea principiilor teoretice și metodologice ale sociologiei marxiste și raportarea continuă la ele, conduce la extragerea concluziilor reale, a esențialului din faptele și evenimentele asupra cărora se apleacă” (p. 8), îmbogățirea cunoașterii în acest domeniu oferă un bogat material de analiză utilă „organizării și conducerii proceselor tehnico-economice, social-politice și ideologice” (p. 30). În acest sens, prelegerea avînd ca temă *Sistemul raporturilor sociale în colectivitățile de muncă industriale*, dezvoltă probleme specifice ale întreprinderii ca tip de organizație socială, tratînd-o din punct de vedere al teoriei sistemelor sociale, în cadrul căreia definirea și interpretarea ei ca subsistem al sistemului social general apare ca fiind operațională atît pentru practica de cercetare sociologică cît și pentru activitatea de conducere social-economică. Caracterizînd întreprinderea industrială ca un sistem dinamic, cu granițe permeabile spre sistemul social global, sau ca un „complex unitar de factori structurați prin interacțiuni, ca unitate specifică a unor subsisteme cu mediul natural, social și politic înconjurător, ca supraordonare sau subordonare intersistemică centralizată sau descentralizată” (p. 3) autorul se oprește, pe larg, asupra următoarelor aspecte mai semnificative: a. întreprinderea ca sistem socio-tehnic; b. sistemul relațiilor ei exterioare; c. structura și funcționalitatea ei internă; d. tipologia obiectivelor generale; e. tipuri de cercetări sociologice în colectivitățile industriale.

Prezentînd aspectele multidimensionale ale întreprinderilor ca o imagine sistemică, ca un complex social dat de interacțiunile a „cel

puțin cinci grupuri mari de probleme": sistemul de unire a elementului social (uman) cu tehnica, sistemul de relații exterioare, unitatea funcțională internă, cea structurală și tipurile de sarcini, probleme dezvoltate exhaustiv în cursul prelegerii — Ioan Velea oferă o schemă detaliată asupra resurselor, modului de organizare și cadrului de aplicare și dezvoltare a finalităților sistemului industrial, ca și a unităților sale componente, pe care le exemplifică prin constatările unor investigații desfășurate în întreprinderile buco-reștene „U.R.E.M.O.A.S.”, „Semănătoarea”, la Hunedoara și Galați și în alte centre industriale din țară.

În mod complementar problemelor expuse în legătură cu structura și funcționalitatea întreprinderii, cu interacțiunea lor, prelegerea avind ca titlu *Sociologia și psihosociologia organizării acțiunii umane în colectivitățile industriale* se ocupă de concepțiile sociologice asupra eficienței organizării și a organizației, pentru a oferi o imagine cuprinzătoare asupra diferitelor tipologii în sistemul structural-organizațional (sistem de organizare lineară pură, cel funcțional pur, sistem de organizare combinat ș.a.m.d.), asupra circulației informației (rețelele de comunicație) în structurile de organizare, ca și asupra distribuției diverselor structuri ale întreprinderii industriale: „de conducere sau funcționalitate a ierarhiilor, de organizare propriuzisă, demografice, profesionale, politice și psihosociale”. Pe baza aprecierii raționalității obiectivelor, ca fiind forma constitutiv-istorică a oricărei modalități de organizare socială, se evaluează geneza diferitelor tipuri de asemenea organizări, în funcție de teoria și practica activității de conducere din industrie.

Evidențierea avantajelor și dezavantajelor diferitelor sisteme și sublinierea soluțiilor progresive și, implicit, corective de organizare a acțiunii umane este însoțită de evaluarea sistemului de organizare din industria socialistă care „păstrind sistemul de organizare lineară la nivelul execuției și pe cel funcțional la nivelul imediat superior”, a adăugat o formă nouă care favorizează „în cel mai înalt grad, participarea oamenilor muncii și dezvoltarea democrației muncitorești — Consiliul Oamenilor Muncii.

Pentru a nu rămâne doar la nivelul simplei expuneri didactice, neconvingătoare prin ea însăși, prelegerea apelează la exemplificări și la modalități de prezentare concretă, acestea fiind completate cu analiza conținutului unor metodologii complexe ce vizează principiile și regulile reprezentării grafice a structurilor de organizare formală și informală a întreprinderii industriale (organigrama, so-

ciograma) și ale concepției și desfășurării unor investigații psiho-sociologice avind ca scop optimizarea acestor structuri.

Ultima prelegere din ciclul apărut în cursul anului 1977 și care se continuă în acest an, abordează — sub semnătura lui Ion Cauc — probleme specifice ale sociologiei rurale, ocupindu-se de *Comuna rurală ca unitate socio-economică*. Considerind că „orientarea cercetărilor către problematica reală a vieții satului este nu numai deziderabilă, dar și imperios necesară, dacă avem în vedere locul pe care îl ocupă activitățile productive din mediul rural, în special agricultura, în ansamblul vieții economice a societății” (p. 1), autorul evaluează diferitele funcții ale investigațiilor în mediul rural și subliniază, principalele direcții și orientări asupra cărora trebuie să se concentreze cunoașterea sociologică în acest domeniu.

Prezentându-se procesele și caracteristicile asociate tendințelor actuale de modernizare a agriculturii și de dezvoltare a satului românesc (reducerea ponderii muncii vii în cadrul agriculturii, perfecționarea relațiilor de producție socialiste, formarea unor noi structuri profesionale ș.a.m.d.), în cursul prelegerii sînt dezvoltate următoarele repere ale desfășurării, în mediul rural, a unor programe de cercetare: a. identificarea schimbărilor sociale din mediul rural; b. studiul formelor de organizare social-umană (ansamblul relațiilor familiale, statusul socio-profesional al membrilor cuplului familial, grupuri și structuri profesionale, instituții și organizații etc.); c. analiza trăsăturilor integrării în mediul rural, ca proces social complex (modalitățile concrete în care are loc integrarea, natura, gradul și dimensiunile sale). Raportînd posibilitatea dezvoltării unor asemenea studii de sociologie rurală la necesitatea de a determina, în mod obiectiv, raporturile dintre elementele de structură, esențiale, care compun unitatea rurală „ca organizare relativ autonomă, și ca evoluție istorică cristalizată în structuri socio-economice, culturale etc.” (p. 2), Ion Cauc consideră că aceste elemente trebuie urmărite, în mod sistematic, în acțiunea de cercetare, științifică, în relația lor organică cu factorii care le determină și în perspectiva dezvoltării lor legitime.

Desigur, s-ar putea sugera că în cursul prelegerilor menționate să se opereze o serie de modificări și adăugiri, pentru a fi dezvoltate și alte aspecte de referință, mai detaliate, din domeniul sociologiei industriale și rurale. De exemplu, în tematica prelegerilor de sociologie industrială ar putea fi incluse, pe lângă unele probleme cu rol de disfuncție pentru activitatea întreprinderii (tendințe de fluctuație, absentism etc.), și prezentări mai largi asupra rezultatelor unor cercetări

pentru a putea oferi cursanților o imagine și mai concludentă asupra contribuției efective pe care (psih)sociologul din întreprindere poate să-o aducă, în scopul optimizării obiectivelor ei generale de acțiune.

De asemenea, în cursul dezbaterii problematice sociologiei rurale s-ar putea prezenta în mod mai complex și mai sugestiv direcțiile de abordare ale satului românesc, prin considerarea aspectelor de mobilitate, migrație, ale dinamicii forței de muncă în general și, totodată, s-ar putea include o listă mai

largă a priorităților românești în domeniu, centrată, mai ales, asupra rolului Școlii sociologice de la București.

În măsura în care, sînt în curs de elaborare noi teme îmbrățișînd și alte aspecte din domeniu, o evaluare completă a valorii prelegerilor este încă imatură, analiza făcînd necesară considerarea cadrului global de prezentare a problemelor generale și specifice sociologiei industriale, rurale și urbane, prin evidențierea unității dialectice a abordării.

S. Rădulescu

Ion Tudosecu, Mihai Florea, Cornel Popa (coordonatori).

Structurile organizaționale și eficiența acțiunii,

București, Edit. Academiei, 1978

Studiate, îndeobște, de sociologie, organizațiile sociale și componentele lor socio-culturale și politice sînt analizate în lucrarea de față dintr-o perspectivă mai puțin uzitată și, în consecință, cu șanse sporite de a ajunge la rezultate mai bogate decît analizele existente: o perspectivă interdisciplinară coordonată la nivel filozofic de un mod de abordare acționalist, „și pe temeiurile metodologiei sistemic-dialectice de analiză a fenomenelor sociale” (p. 10).

Pe de altă parte însă, este de presupus că o atare perspectivă care concepe societatea ca un sistem organizațional și ambiționează analiza totalității structurilor sale organizaționale, în toate componentele lor sistemice, comportă și unele „riscuri” pe care, cu toate realizările notabile ale lucrării, autorii nu le-au putut evita. Este vorba mai întîi de nivelul de generalizare foarte ridicat al analizei întreprinse, nivel care nu pare să se sprijine de cele mai multe ori și pe o bază empirică relevantă, fapt care introduce adesea analiza logică în afara sau chiar împotriva analizei istorice concrete. E adevărat că un proiect de soluționare a acestei probleme este includerea unor studii sociologice asupra unor tipuri de unități organizaționale concrete (întreprinderea industrială sau satul cooperativizat), dar acestea apar numai exemplificator în raport cu structura teoretică generală a lucrării.

În al doilea rînd, deși din punct de vedere programatic-metodologic analiza urmărește explicarea *dinamicii* structurilor organizaționale ale societății noastre socialiste, în materializarea intențiilor metodologice pre-

dominarea structurii este adesea nefavorabilă explicării acțiunii și cu atît mai puțin a eficienței acțiunii, ceea ce lipsește într-o anumită măsură lucrarea de realizarea unei *integrări* teoretico-metodologice reale și lasă impresia unei „alăturări” de studii independente.

Pornind de la necesitatea analizei structurii organizatorice a societății ca o cerință teoretică și practică importantă, determinată de procesul perfecționării organizatorice a mecanismelor de funcționare a tuturor nivelurilor structurale ale sistemului social, lucrarea cuprinde 15 studii care pot fi organizate pe următoarele teme majore. Mai întîi, o parte de analiză teoretică generală a structurilor organizaționale, deschisă de studiul „*Structura organizațională a societății*” (I. Tudosecu) care fixează cadrele teoretice de analiză ale întregii lucrări, parte care conține analiza principalelor nivele ale structurii organizaționale macro-sociale, fiind dezvoltat apoi: a) nivelul politic (I. Pietraru, „*Sistemul instituțiilor politice*”); b) nivelul normativ-valoric (I. Smirnov, „*Norme și valori în activitatea organizațională*”); c) nivelul cultural (F. Diaconu, „*Instituțiile culturale în funcționarea sistemului social*”); d) nivelul agentului personalității, cu mai multe studii realizate de G. Ploșteanu, Ion Moraru, G. Mălășan.

A doua parte ar putea cuprinde studiile destinate analizei funcționării structurilor organizaționale, în primul rînd funcția de conducere socială (M. Florea), a organismelor colective de conducere (C. Dumitrescu, V. Călinescu și N. Barbu) sau mecanismele auto-reglării întreprinderii industriale (O. Hoffman).

În sfârșit, o secțiune metodologică care ar cuprinde câteva studii ce propun sau analizează unele procedee metodologice de cercetare a structurilor organizaționale, cum este analiza logică a structurilor organizaționale (C. Popa) sau metoda grafurilor în analiza structurilor organizaționale ale satului românesc cooperatist (V. Constantinescu).

Fiecareia din cele trei secțiuni ale cărții i-ar putea fi anexat un capitol consacrat unei analize specifice față de tema majoră, fiind vorba de națiune ca tip specific de structură organizațională, pentru prima secțiune (M. Diaconu, „Națiunea și statul național”), de raporturile dintre instituție și libertate în funcționarea structurilor organizatorice (A. Katz, „Instituțiile sociale și problema libertății”) sau, în sfârșit, de analiza tipologică comparată a structurilor profesionale și organizaționale (S. Florea, „Structura profesională a populației și structura organizațională a societății”).

Rod al unor preocupări îndelungi și continue ale colectivului Catedrei de filozofie a Institutului Politehnic din București (la care participă și cțiva colaboratori), *Structura organizațională și eficiența acțiunii* este o lucrare deosebit de interesantă și bine documentată. Ea este rezultatul unei activități științifice îndelungate și sistematice, care a avut ca scop cercetarea și analiza structurilor organizaționale și a modului în care acestea influențează eficiența acțiunii. Lucrarea este structurată în trei secțiuni principale, fiecare dedicată unei aspecte diferite ale problemei. Prima secțiune se ocupă de analiza teoretică a structurilor organizaționale, iar celelalte două secțiuni prezintă studii de caz și aplicații practice ale teoriei.

Stelian Neagoe, *Triumful rațiunii împotriva violenței*,

Iași, Edit. Junimea, 1977

Tradițiile antifasciste românești sînt continuat astăzi de o serie de lucrări cu un puternic caracter demascator, reale analize științifice ale vieții social-politice interbelice. Printre acestea se înscrie cartea lui Stelian Neagoe, *Triumful rațiunii împotriva violenței*, valoroasă contribuție la cercetarea vieții politice românești interbelice, în special a activităților fasciste ieșene.

Universitatea din Iași, important centru de învățămînt al României, a fost între cele două războaie mondiale teatrul unor înfruntări uneori mocnite, dar cel mai adesea violente, între cele mai puternice curențe ale fascismului românesc — cuzismul și gardismul — și forțele progresiste, democratice între care Partidul Comunist Român ocupa locul cel mai important.

Lucrarea este structurată în trei secțiuni principale, fiecare dedicată unei aspecte diferite ale problemei. Prima secțiune se ocupă de analiza teoretică a structurilor organizaționale, iar celelalte două secțiuni prezintă studii de caz și aplicații practice ale teoriei. Lucrarea este bine documentată și conține multe exemple concrete care ilustrează teoria. Este o lucrare deosebit de interesantă și bine documentată, care merită citită de toți cei interesați de istoria și politica României interbelice.

Remarcabil este stilul simplu, clar, al lucrării, care, chiar dacă permite uneori alunecarea într-o manieră „didacticistă” de expunere, îndreptățește, alături de celelalte calități, speranța autorilor ca *Structura organizațională și eficiența acțiunii* să constituie „obiectul unor dezbateri și schimbări de opinii nu numai în literatura de specialitate, ci și la nivelul unor cercuri mai largi de lucrători din domeniul ideologic și științelor sociale”.

Lucrarea este structurată în trei secțiuni principale, fiecare dedicată unei aspecte diferite ale problemei. Prima secțiune se ocupă de analiza teoretică a structurilor organizaționale, iar celelalte două secțiuni prezintă studii de caz și aplicații practice ale teoriei. Lucrarea este bine documentată și conține multe exemple concrete care ilustrează teoria. Este o lucrare deosebit de interesantă și bine documentată, care merită citită de toți cei interesați de istoria și politica României interbelice.

Lucrarea este structurată în trei secțiuni principale, fiecare dedicată unei aspecte diferite ale problemei. Prima secțiune se ocupă de analiza teoretică a structurilor organizaționale, iar celelalte două secțiuni prezintă studii de caz și aplicații practice ale teoriei. Lucrarea este bine documentată și conține multe exemple concrete care ilustrează teoria. Este o lucrare deosebit de interesantă și bine documentată, care merită citită de toți cei interesați de istoria și politica României interbelice.

Importanța universității în viața social-politică a țării a fost intuită de reprezentanții extremei drepte și mai ales de către cei care aveau interesul să manipuleze această mișcare. De aici, întreținerea de către elementele fasciste a unei atmosfere încordate, de dezordine și agitație în viața universitară.

Lucrarea are, totodată, meritul de a arăta care erau calitatea și nivelul conducătorilor extremei drepte, demonstrînd cum un intelectual mîrginit, ultranaționalist și conservator, cu idei putine (A. C. Cuza) poate deveni, într-o anumită conjunctură istorică, părintele spiritual al extremiștilor. Se arată și faptul cum un mic-burghez cu o voință puternică de parvenire și dominație, mistic, autoritar și complexat (C. Z. Codreanu) își poate depăși mentorul pe calea violenței și a crimei. Subliniind legătura dintre cei doi, Stelian Neagoe scrie: „A. C. Cuza a ținut și Zilinski a tras”.

Pe parcursul lucrării reies cu claritate ezităările, inconsecvențele, adesea complicitatea autorităților române ale vremii, care au tolerat crimele lui Codreanu sau ale oamenilor săi, le-au mușamalizat sau justificat. Fiecare pedeapsă ușoară sau achitare a lui C. Z. Codreanu a însemnat practic un pas mare către dictatura fascistă, către consecințele dezastruoase ale acesteia. În fața luptei forțelor progresiste, a clasei muncitoare, a Partidului Comunist, marea burghezie nu se putea priva de „prețiosul” detașament de șoc pe care-l constituia gardismul chiar dacă acesta își permitea cel puțin în limbaj o oarecare autonomie. *Triumful rațiunii împotriva violenței* are deci și meritul de a indica cui îi revin responsabilitățile pentru sălbăticiile produse.

Apar, în lucrare o serie de intelectuali democrați, progresiști, de stînga sau comunisti, care în ciuda riscurilor s-au opus cu hotărîre forțelor fasciste. Din acest unghi cartea ar putea fi caracterizată și ca un elogiu adus intelectualului umanist, democrat și curajos, un elogiu adus demnității intelectuale.

Stelian Neagoe, prelucrînd o serie de documente inedite, realizează portretul moral al multor intelectuali ieșeni printre care: Timotei Marin, Traian Bratu, Petre Andrei, P. Constantinescu-Iași, Iorgu Iordan. Toate aceste personalități, ca și multe altele, au contribuit prin luările lor de poziție, prin lupta lor, ca istoria universitară a Iașului interbelic să însemne și o hotărîtă luptă antifascistă.

Timotei Marin îndeplinea în anii următori primului război mondial „importante funcții politice în mișcarea socialistă din Iași” (p. 80). Semnificativă este luarea sa de poziție în 1920 împotriva „Gărzii constituției naționale”, „o organizație politică a oligarhiilor ce căuta să pună acea gardă contra ideilor sociale moderne” (p. 78), ca și atitudinea sa împotriva spărgătorului de grevă, ce mai tîrziu avea să recapete un trist renume, C. Z. Codreanu. Arestat în repetate rînduri, Timotei Marin avea să fie implicat în procesul comunistilor de la Dealul Spirii. Aici, în acest proces se manifestă și atitudinea democratică a profesorului Traian Bratu, care în ciuda presiunilor evidente va refuza să-și implice fostul student. În perioadele în care profesorul Traian Bratu a fost rector al Universității din Iași, el a încercat să propage prin luările sale de poziție noțiunile de adevăr, dreptate, libertate. La un alt proces la care a fost martor în anul 1936, proces intentat profesorului Petre Constantinescu-Iași, Traian Bratu avea să declare: „ca democrat eu sînt contra fascismului și contra oricărei dictaturi” (p. 461). Activitatea politică a lui Traian

Bratu va duce la tentativa de asasinat de la 1 martie 1937, tentativa care este foarte posibil să-i fi scurtat cu mult viața.

Stelian Neagoe ne transmite prin cartea sa un impresionant portret al celui ce a fost sociologul Petre Andrei. Împins la sinucidere în timpul unei percheziții a poliției legionare, moare la 4 octombrie 1940. Cu cîteva zile înainte scrisese: „Forța brută poate cucerii, poate distruge vieți omenești și lucruri materiale, poate întîrzia evoluția, dar ea nu se poate menține și nu poate rezista puterii spiritului”. „...Oricine încearcă să înăbușe libertatea științifică păcătuiește în contra culturii umane în genere, întîrzie dezvoltarea civilizației” (p. 510).

Anul 1936 a însemnat un val de procese anticomuniste în care au fost implicați, printre alii militanți revoluționari, Nicolae Ceaușescu la Brașov, Tudor Bugnariu la Cluj, Petre Constantinescu-Iași la Chișinău. Cîteva zile înainte acestui proces militantul Petre Constantinescu-Iași scria: „Așteptăm lupta. De partea noastră stau pacea și libertatea; cu acești apărători vom izbîndi acum sau mai tîrziu” (p. 458).

Emoționant este portretul profesorului Iorgu Iordan care prin acțiunile sale ocupă și el un loc important în paginile cărții.

„Pentru vederile sale înaintate, pentru curajul său civic, profesorul Iorgu Iordan a fost temut de cei din cohortele „ciumei” verzi, brune. „Acest caracter solid, integru, nu s-a lăsat ademenit și nici amenințat, urmîndu-și calea drept croită, printre atitea miasme ale lumii burgheze românești interbelice” (p. 512).

Alt mare merit al lucrării este clara demonstrație a faptului că organizațiile fasciste din România erau în realitate și în primul rînd detașamente de șoc anticomuniste, folosite de către virtuțile reacționare ale burgheziei contra luptelor revendicative conduse de P.C.R. Stelian Neagoe citează, în acest sens, pe C. Z. Codreanu: „Dar cum să fac să nu mă oprească guvernării, mărturisesc el. Atunci m-am gîndit să lansez o nouă organizație națională pentru combaterea comunismului (...), în care să intre și legiunea și orice organizații de tineret din orice partid” (p. 343).

Triumful rațiunii împotriva violenței este o carte profundă, critică și demascatoare. Depunînd un mare volum de muncă, Stelian Neagoe a adus o contribuție prețioasă la analiza științifică a mișcărilor fasciste din România ca și a rezistenței împotriva acestora.

Rădă Ioanid

Ioan Measnicov, Ilie Hristache, Vladimir Trebici,
***Demografia orașelor României*, București, Editura științifică**
și enciclopedică, 1977

Se pare că în lumea contemporană una dintre problemele cele mai des invocate și mai controversate este cea privind populația. Așa cum arată un apreciat demograf — Alfred Sauvy — problema populației este la fel de importantă pentru fiecare țară, ca și pentru întreg globul. Complexitatea fenomenelor demografice și adâncirea condiționării lor sociale, economice și culturale aduc demografia în obiectivul mai multor științe, atât sociale cit și economice.

În acest context, un loc aparte ocupă preocupările de studiere a procesului de urbanizare, care a căpătat o amploare nemaîntinută în secolul nostru, ponderea populației urbane fiind în creștere în toate țările lumii. Cu atât mai actuală apare abordarea problemei urbanizării în condițiile țării noastre, aflată în plin proces de dezvoltare economică și socială, cu cit programele de dezvoltare pînă în anul 2000 prevăd un nivel de urbanizare de aproximativ 70 %, ceea ce va situa țara noastră — împreună cu alte caracteristici — în categoria țărilor dezvoltate sub raport economic.

Abordînd problema urbanizării în România, cartea recent apărută *Demografia orașelor României* — semnată de ing. I. Measnicov, dr. I. Hristache și dr. V. Trebici — constituie un moment remarcabil în evoluția ascendentă a demersurilor realizate de diferite științe și în special de demografie asupra fenomenului urbanizării. Autorii și-au propus — după cum se arată explicit în „Cuvînt înainte” — să analizeze problema urbanizării numai în optica demografică, referindu-se la variabilele populației urbane: creșterea și concentrarea urbană, structura demografică a populației urbane, migrația internă ca factor de creștere, fenomenele demografice principale — mortalitatea și natalitatea — privite însă și prin prisma altor caracteristici.

Urmărind să explice aspectele demografice ale urbanizării, ale creșterii și concentrării urbane, ca și factorii care stau la baza acestor ample procese, lucrarea încearcă să aducă o contribuție din unghiul specific al demografiei la cunoașterea urbanizării în România și să pună la dispoziția politiciilor de sistematizare a teritoriului, a localităților urbane și rurale, o informație științifică necesară fundamentării opțiunilor și deciziilor în această importantă acțiune a procesului de făurire a noului societăți.

Ca problematică și structură internă, lucrarea cuprinde cinci capitole ce urmează un

plan specific potrivit căruia materia este expusă astfel: cap. I, intitulat *Concepte, indici, metode* tratează despre importanța problemei urbanizării, problemele statistice ale măsurării urbanizării, conceptele de bază legate de urbanizare, (așezare omenească, habitat urban, mediu urban, mediu rural, comună, sat), precum și indicatorii statistici ai proceselor de creștere urbană și concentrare, ca și conceptele și indicii migrației interne. În examinarea acestor probleme autorii stăruie asupra tipologiei și clasificării orașelor reușind să ofere formularea unei împărțiri economice a orașelor după repartizarea populației active pe cele trei sectoare — primar, secundar și terțiar — care se adaugă tipologiei propuse de geografi.

Cel de-al doilea capitol al studiului se axează pe analiza evoluției populației urbane a României, reliefindu-se incidențele transformărilor economice asupra populației. Autorii sînt de părere că importanța unor probleme metodologice și informaționale este fundamentală pentru analiza proceselor de urbanizare, migrație și, în general, de creștere urbană.

Astfel, după trecerea în revistă a unor informații de sinteză referitoare la apariția și dezvoltarea orașelor în lume, cu cele trei procese strîns legate între ele (distribuția, repartitia teritorială a populației, migrația internă și urbanizarea), și după prezentarea succintă a genezei și a tipologiei orașelor în România, autorii analizează unele aspecte importante ale creșterii și concentrării urbane în condițiile concrete ale țării noastre.

O inovație de ordin metodologic al cărei scop, după autori este asigurarea comparabilității în timp, constă în constituirea unui „eșantion” din cele 170 de orașe existente la recensămîntul din 1956 (fără Municipiul București) și în urmărirea acestuia în decursul anilor, pentru a putea determina unele aspecte caracteristice ale procesului de urbanizare, făcînd abstracție de creșterea numărului orașelor și de împrejurările care ar putea afecta comparabilitatea datelor.

Se evidențiază faptul că dimensiunea medie a orașului în România este mică (35 336 în 1975), particularitate ce trebuie avută în vedere la caracterizarea procesului de concentrare urbană. Se subliniază totodată un fapt caracteristic: „în cadrul acestei creșteri accentuate, de tip însă linear, se înregistrează salturi în 1956, 1966 și 1968, adică cu prilejul declarării ca orașe a unor localități

pină atunci rurale, dar care, în decursul timpului, au dobândit caracteristicile economice, administrative, edificare și culturale ale orașului. Din cele patru surse de creștere a populației urbane, un rol foarte important l-a jucat reclassificarea localităților" (p. 43).

De asemenea, autorii evidențiază că harta urbanizării s-a modificat substanțial în ultimele trei decenii, faptul cel mai semnificativ fiind procesul de deconcentrare teritorială, vechilor zone de concentrare adăugându-li-se altele noi, apărute ca urmare a industrializării județelor rămase în urmă. Autorii subliniază că la aprecierea perspectivelor și a strategiei generale de dezvoltare armonioasă a orașelor României trebuie avută în vedere o anumită caracteristică a urbanizării românești și anume, aceea că ritmurile de creștere a populației urbane sunt diferențiate pe tipuri și după mărime: „cel mai accelerat ritm au orașele între 20 000 – 100 000 de locuitori, orașele în care predomină „secundarul” și „tertiarul”; cel mai scăzut ritm îl au orașele din primar și orașele mici (sub 20 000 locuitori)” (p. 59).

Creșterea și concentrarea urbană au fost descrise și analizate cu ajutorul unor procedee moderne (curba lui Lorenz pentru măsurarea concentrării populației după localități, curba lui Zipf, raportul lui Gini etc.), în vederea punerii în evidență a legităților caracteristice concentrării urbane în țara noastră.

O altă variabilă, migrația internă ca important factor al creșterii populației urbane, este analizată în cel de-al III-lea capitol al lucrării. Valorificând informațiile furnizate de recensământul populației din 1966, autorii au căutat să identifice principalii factori care concurează la formarea curentelor migratorii. Arătând că motivația strămutării locuitorilor de la sat la oraș este în majoritatea cazurilor social-economică, fiind strins legată de industrializare și de mecanizarea agriculturii, lucrarea reliefează rolul migrației interne, cu ajutorul unui model matematic construit pe baza fluxurilor migratorii și a „atrăției” orașelor. Celelalte cauze care explică tendința populației rurale de a se muta în orașe sînt, după autori, următoarele: „prezența în orașe a instituțiilor de învățămînt, a instituțiilor culturale — teatre, cinematografe, biblioteci — a instituțiilor de asistență medicală și, în general, a condițiilor de trai ale populației orășenești” (p. 63).

Informațiile și datele cuprinse în acest capitol sînt în totalitate interesante și utile, fiind, totodată, cele mai recente. O importanță deosebită prezintă cele două regularități cu caracter de *legități sociologice* pentru țara noastră: a. cu cît orașul este mai mare, cu atît el atrage proporțional populație mai numeroasă; b. cu cît orașul este mai mare, cu atît atrage populația din localități mai

îndepărtate. Explicația atracției orașelor mari constă, în special, în posibilitățile deosebite de a satisface cerințele materiale și culturale ale populației.

Studiul cuprinde totodată informații detaliate asupra factorului „distanță” în migrația internă din România, migrația în profil teritorial, „presiunea demografică” și supra-populația relativă etc.

Penultimul capitol al lucrării, *Fenomenele demografice în mediul urban*, cuprinde o analiză a aspectelor fenomenelor demografice diferențiale și citeva considerații asupra structurii populației urbane. Fenomenele demografice diferențiale — în special mortalitatea — se evidențiază cu mijloace specifice, printre care și cu ajutorul unor tabele probabilistice de mortalitate pe tipuri de orașe.

Numeroase alte date statistice completează acest interesant studiu, care nu poate lipsi de pe masa de lucru a nici unui cercetător al problemelor de demografie, urbanism și geografie umană.

În lucrare au fost folosite cu precădere metode statistico-matematice, echilibrul lucrării fiind permanent susținut printr-un efort de interpretare și sintetizare a datelor privind evoluția situației demografice a orașelor României și nu mai puțin de evaluare a perspectivelor acestei situații în următoarele decenii.

Vorbind despre meritele lucrării — și acestea sînt numeroase — dorim să subliniem în mod particular considerațiile care se fac în lucrare cu privire la perspectivele populației urbane (cap. V) și ipotezele de prognoză normativă pentru sfîrșitul acestui secol în țara noastră.

Un accent de apreciere deosebit se cuvine să adăugăm pentru tabelele din „Anexe” (p. 188–222), referitoare la diferite aspecte ale populației orașelor României de-a lungul timpului, concepute judicios și care atestă dincolo de aspectul oarecum „îngrat” al muncii de culegere și de comparare a datelor, preocupări și eforturi notabile.

Dealtfel, întreaga lucrare poate fi socotită pe drept cuvînt un model de muncă științifică, de prodigioasă mîgăla, de răbdare modestă în stabilirea tuturor detaliilor, dublată de o viziune științifică modernă, larg cuprinzătoare.

Sîntem de părere că lucrarea *Demografia orașelor României* își demonstrează pe deplin utilitatea la fundamentarea măsurilor preconizate de politica dezvoltării teritoriului și a orașelor în deceniile care urmează în țara noastră, analiza și concluziile studiului constituind totodată un fructuos punct de plecare pentru noi generalizări teoretice și practice.

Prof. Popa

Geneviève Bibes, *Le système politique italien*, Presses Universitaires de France, Collection S.U.P. 1974

Autoarea, specialistă în studiul problemelor Italiei contemporane, realizează prin această carte, de pe pozițiile neoliberalismului, o privire de ansamblu asupra sistemului politic italian. Punctul de plecare, de fapt axul central al întregii lucrări îl reprezintă analiza interdependenței dintre factorul politic și cel economic, care în cazul concret al Italiei a îmbrăcat o formă specifică: unei dezvoltări economice vertiginoase, urmată de o cădere destul de bruscă, i-au corespuns în plan politic o stagnare și chiar o criză a instituțiilor politice. Ca țară a „miracolului” economic, Italia a fost, în același timp, țară instabilități guvernamentale, sistemul politic dovedindu-se incapabil să răspundă dezvoltării economice și exigențelor puse în fața sa de către o societate în plină ascensiune.

Schema teoretică utilizată în analiza sistemului politic național al Italiei este cea a lui David Easton. Conform acesteia, autoarea face distincție între societatea civilă (mediul social al sistemului politic) și societatea politică. Societatea civilă constituită din sistemele economice, demografice și culturale, exprima fața de sistemul politic anumite cerințe (*inputs*), agregatorii acestora, factorii lor de transmisie și susținere, fiind în principal partidele politice, sistemul răspunzându-le prin decizii și politici concrete (*outputs*). Alături de factorii interni, autoarea reliefează și existența factorilor externi (mediul internațional) a căror influență este resimțită, îndeosebi, în perioada imediat următoare sfârșitului celui de-al doilea război mondial. Din utilizarea acestei scheme teoretice rezultă logic și faptul că demersul științific este orientat în direcția descifrării modului în care sistemul politic italian răspunde sau nu solicitărilor succesive la care-l supune permanent evoluția social-economică a țării (p. 5). Nivelul de dezvoltare a unui sistem politic, gradul său de maturitate este dat — arată autoarea — de „raportul” între mobilizarea socială și economică care se traduce printr-o sporire a participării și prin capacitatea instituțiilor politice, autonome și adaptabile, de a încadra și integra această participare crescândă” (p. 6). Din acest unghi de vedere, sistemul politic italian oferă mărutia clară a existenței formelor tradiționale foarte dezvoltate, superindustrializate.

Autoarea nu-și ascunde simpatia și adieziunea la valorile sistemului parlamentar clasic, înfrunghiat în forma sa „ideală” în sistemul parlamentar englez bazat, în esență, pe bipartidism, pe alternanță periodică la gestiunea puterii, a celor două partide. De

acei, rezultă și pledoaria puțin voalată pentru susținerea echilibrului actualului sistem și al *statu quo*-ului, în genere, precum și necesitatea imprimării unei dinamici în direcția mai sus-menționată, ca și o ușoară ostilitate, în pofida evidențelor, față de ascensiunea forțelor de stînga, a Partidului Comunist Italian în special, în viața politică a Italiei.

O altă precizare se impune a fi făcută și în privința modului în care lucrarea utilizează conceptul de sistem politic, care include mai ales latura instituțională a suprastructurii politice, prezentarea unora din funcțiile sistemului politic. Tributară modelului teoretic utilizat, autoarea pune semnul egalității între organizarea politică a societății și sistemul politic, prin acesta înțelegînd ansamblul instituțiilor statale și al organizațiilor politice, atât al clasei conducătoare, cit și al celei conduse. Un merit al lucrării constă, însă, în schițarea unei analize asupra relațiilor politice și conștiinței politice a grupurilor sociale în procesul funcționării sistemului politic. Participarea la viața politică este înțeleasă mai ales în formele sale tradiționale (participare la vot, înscrierea în partide și în sindicate), deși exploziile sociale din anii 1968—1969, după cum rezultă de altfel din lucrare, au pus, între altele, problema participării oamenilor muncii la luarea deciziilor în întreprinderi. Lucrarea este structurată în jurul a 6 teme, care constituie, de altfel, și capitolele sale. * De-a lungul lor se apreciază că nașterea capitalismului italian n-a fost însoțită de o revoluție burghezodemocratică care să rezolve sarcinile specifice, în primul rînd reforma agrară, iar în plan politic să ducă la instaurarea unui sistem care să conjuge capitalismul și democrația parlamentară, ci a creat un regim parlamentar și democratic „mai slab decît feudalitatea agrară”. Aceasta deoarece „mișcarea revoluționară n-a avut alt scop decît unitatea naturală și a abandonat ambițiile liberatoare în domeniul politic și social” (p. 10). Între altele, aceasta a dus la menținerea vreme îndelungată a unor structuri sociale specifice. La crearea respectivei situații — arată autoarea — un rol esențial l-a avut biserica catolică. Analiza rolului jucat de biserică, în evoluția Italiei permite autoarei desprinderea

* Cap. I: Moștenirea istorică; Cap. II: Cadru constituțional; Cap. III: Mediul social; Cap. IV: Transmisia și agregarea cererii; Cap. V: Sistemul de partide; Cap. VI: Funcționarea instituțiilor.

unor concluzii interesante prin sublinierea unor consecințe dintre cele mai nefaste, manifestate în rezistența înverșunată a clerului la crearea regatului italian, în interdicția dată credincioșilor, foarte numeroși, mai ales în rindurile țărănimii, de a participa la viața politică, ceea ce-i transforma în „exilați în interior”. Rezistența clerului față de participarea maseilor la viața de stat, inclusiv în formele sale elementare (participarea la vot), ca și evoluția paralelă a unei culturi liberale și a 2 subculturi, una catolică și alta socialistă, ale căror valori sînt incompatibile, au făcut să ia naștere o viață politică care se sprijină pe o bază socială strîmtă, a împiedicat apariția unor veritabile partide politice și a îngreunat funcționarea corespunzătoare a sistemului parlamentar. Înlocuirea veritabilelor partide politice prin grupări efemere în jurul unor lideri desemnați de influența lor pe plan local, a redus viața politică „la o luptă a cărei miză pare a fi mai mult gestiunea puterii decît aplicarea unui program” (p. 20) și care favorizează utilizarea corupției, manipularea și represiunea. La aceasta trebuie adăugată — arată autoarea — și absența unui alt element al regimului parlamentar și anume lipsa unei opoziții clare și organizate. La începutul secolului XX, însă, masele țărănești vor fi introduse pe scena politică prin intermediul unui partid catolic, iar cele muncitorești de un partid socialist, fapt care, se apreciază, va duce la spargerea echilibrului și așa precar al sistemului politic.

Un alt factor care ar defavoriza funcționarea normală a sistemului politic italian îl reprezintă, în optica autoarei, actuala Constituție a Republicii Italiene. Rezultat al confruntărilor diferitelor forțe politice și ideologice din perioada Rezistenței împotriva fascismului, Constituția italiană reprezintă un compromis între acestea: „multe motive pot fi avansate pentru a explica eșecul clasei politice leșite din Rezistență în construirea Statului nou, cărui i-a trasat caracteristicile generale și i-a definit finalitățile în Cartă. Nu se poate desigur ignora importanța evenimentelor internaționale, agravarea războiului rece și a presiunii americane care au transformat competiția dintre vechii aliați ai C.I.N. într-o confruntare ireductibilă între un bloc marxist și un bloc liberalo-democrat” (p. 44). Între minusurile Constituției italiene lucrarea se oprește îndeosebi asupra următoarelor: caracterul rigid (constind în greutatea modificării ei), caracterul mixt (recunoașterea concomitentă a principiilor democrației politice și ale democrației sociale, parlamentarismul clasic și regimul de putere, democrația reprezentativă și cea directă) și caracterul incomplet (al însăși aparatului

de stat, unele organisme prevăzute a fi create nefiind decît schițate și neavînd aplicare concretă decît prin Legea obișnuită). Cauzele menționate mai sus au făcut ca „realizarea completă a prescripțiilor constituționale să rămînă în ultimii 25 de ani în Italia, tema centrală a luptei politice”.

Schimbările economice și sociale din ultimul sfert de secol care au dus la transformarea Italiei dintr-o țară semiagricolă în mare putere industrială (locul 7 în lume) au însemnat, totodată, și o răsturnare a raportului dintre societatea civilă și cea politică. Pe plan politic, subliniază autoarea, evenimentele menționate mai sus au pus sub semnul întrebării capacitatea canalelor normale — partidele politice, guvern, parlament, administrație de a răspunde acestora prin reforme corespunzătoare. Totodată, exploziile sociale din anii 1968—1969 au evidențiat între altele, forme noi de participare la viața politică a maseilor, și, fapt important, au scos la iveală noi protagoniști politici în persoana așa-numitelor „gruppi del dissenso”, care provin în marea lor majoritate din culturile catolică și cea marxistă și care se exprimă în forme noi de activism politic, cum ar fi: greve, adunări permanente, măsuri pentru pace sau reforme etc. Schimbări importante au intervenit, după cum apreciază autoarea, și în funcțiile sindicatelor italiene, care, caracterizate în genere, printr-un pluralism marcat, o mare diferențiere ideologică și o strînsă dependență de partidele politice, au devenit, în acest context, agregatori ai unor cerințe colective, negociind direct cu guvernul în probleme privind înfăptuirea unor reforme. Raportul partid-sindicate, în ultimul timp, a generat polemici numeroase și pasionate între forțele politice ale societății italiene.

O pondere însemnată în economia lucrării o deține analiza rolului partidelor politice istorice. Autoarea recunoaște partidelor politice rolul lor esențial de intermediari între societatea civilă și stat, capacitatea lor de a traduce în termeni de interes general diversitatea cererilor exprimate de societate, precum și mobilizarea opiniei la realizarea unor scopuri, altele decît cele imediate și practice. Problema pe care o ridică este de a ști dacă în prezent partidele politice italiene pot să prezinte „un model care să fie cadrul de agregare al unei cereri generale” (p. 97). Încercînd să răspundă la această întrebare, autoarea, subliniind profunzimea crizei partidelor italiene, arată că acestea transmit cel mai adesea o cerere fracționată. Legat de aceasta, lucrarea conține scheme și grafice privind ecologia partidelor politice, gradul lor de implantare în diferite zone socio-economice ale Italiei, în încercarea de a dovedi corelația dintre societatea civilă și partide. Reluînd în discuție definițiile anterioare date

partidismului italian ca fiind „bipartidism imperfect” (G. Galli) sau „multipartidism polarizat” (G. Sartori), autoarea consideră că cele două definiții sînt mai mult complementare decît exclusive și în mod egal utilizabile. Sistemul partidist italian, în optica autoarei, se caracterizează prin fragmentare (un număr mare de partide, fiecare avînd mai multe funcțiuni) și polarizare (bi sau multipartidă), una din cauzele multipartidismului, fiind legea electorală a reprezentării proporționale, care permite o diferențiere extremă a evantaiului politic.

În partea referitoare la funcționarea instituțiilor, autoarea menționează: absența alternativei globale, incompleta rotare la guvern a partidelor, raportul majoritate-opoziție fiind diferit de cel care există în sistemul cu rotație completă; relațiile între diferiți subiecți poli-

tici ca: parlament, guvern, președintele Republicii, partide, administrație.

Din cele prezentate de autoare, rezultă faptul că sistemul politic italian este un sistem politic instabil, puțin apt de a răspunde noilor exigențe mereu mai numeroase ale unei societăți care a cunoscut o excepțională dezvoltare economică în cursul ultimilor 25 de ani.

În ciuda unor poziții ideologice, a unor concluzii neconforme cu realitatea care vizează mai ales ascensiunea forțelor de stînga, cartea scrisă de Geneviève Bibes este interesantă, conține multe date și informații prețioase cu privire la sistemul politic italian, adresîndu-se din acest unghi de vedere unui mare număr de cititori.

Prof. univ. dr. Sandu Vlad

Handbook of communication, Edited by Ithiel de Sola Pool,

Fr. W. Frey and W. Schram, N. Maccoby, E. B. Parker,

Chicago, Publishing Company, 1973

În măsura în care comunicarea mediază orice proces al vieții umane și sociale, studiul ei reprezintă, implicit, un mod specific de analiză a societății. Pe plan conceptual, însă, noțiunea de comunicare implică accepții diferite, iar sfera ei de cuprindere este fie restrînsă (identificîndu-se cu comunicarea dintre doi indivizi), fie extinsă (confundîndu-se cu procesele umane și sociale), motiv pentru care cercetarea fenomenelor de comunicare este marcată, deseori, de o anumită eterogenitate teoretică și metodologică.

Acest lucru este vizibil și în lucrarea pe care o recenzăm și care cuprinde 31 de studii, grupate în trei părți, studiul a căror diversitate se evidențiază atît în planul delimitărilor conceptuale și a perspectivelor teoretice de abordare, cit și în acela al ipotezelor de lucru și a modalităților metodologice în care sînt construite modelele teoretice.

Partea I — *Procesul de comunicare* — este deschisă de studiul *Sisteme de comunicare*, semnat de I. de Sola Pool, care, efectuînd o sinteză a caracteristicilor de bază ale sistemelor de comunicare (mărime, direcționalitate și volum de activare), încearcă și o descriere a conceptelor adevrate înțelegerii comunicării interpersonale și a comunicării de masă. Autorul insistă, totodată, asupra posibilităților de modelare a sistemului de comunicare din perspectiva teoriei informației și a teoriei generale a sistemelor ca o strategie

de creștere a capacității noastre de a înțelege comunicarea pe terenul științelor sociale.

Unele probleme ale semnificației în limbajele naturale — articol semnat de H. Rubenstein — abordează aspecte generale privind semnificația lexicală: natura semnificației, modul de redare a semnificației, măsurarea similarității semantice a cuvintelor. Orientarea studiului este, deopotrivă, filozofică, psihologică și lingvistică, analiza bazîndu-se, în principal, pe teoria semantică a lui Katz.

În studiul intitulat *Sociolingvistica*, A. D. Grimshaw analizează limbajul ca element al structurii sociale. Funcțiile vorbirii sînt evidențiate pe baza unor elemente culturale, a comparațiilor lexicale și fonologice, a evidenței sintactice. Autorul pledează pentru folosirea datelor sociolingvistice în testarea relațiilor de corelație sau cauzalitate existente între structura socială și structura limbajului.

Comunicarea neverbală constituie obiectul unui studiu aparte, a lui R. P. Harrison care revizuieste și clasifică direcțiile de cercetare și precizează nivelele la care funcționează semnele neverbale.

W. Schramm, cunoscut de cercetătorii fenomenului comunicării de masă prin constanța cu care a studiat efectele acestora, semnează în prezentul volum două articole. Primul dintre ele, *Canale și audiențe ale comunicării*, analizează canalele comunicării în

funcție de diferitele contexte situaționale (comunicarea directă și comunicarea de masă) și identifică tipurile de comportamente de audiență la comunicare, pe baza conceptelor de atenție și percepție selectivă, expunere voluntară și retenție selectivă. Incluzând în propriile concluzii idei lansate de Innis și detaliate de M. McLuhan, Schramm schițează o tipologie a motivației de expunere și a posibilităților de influențare și persuasiune prin mass-media.

Articolul următor, *Audiența* al lui R. A. Bauer dezvoltă conceptul de audiență, făcând un pas mai departe în teoria efectelor, prin trecerea de la teoria audienței pasive la teoria audienței active. Atributul de activ este explicat pe baza conceptelor folosite și de Schramm: atenție selectivă, percepție selectivă, retenție selectivă și revenire selectivă.

În două studii succesive, *Comunicare și învățare* semnat de N. Maccoby și D. Markle și *Comunicația și copilul* semnat de D. Roberts, este reprodusă și o perspectivă genetică asupra comunicării, prin analiza modului de dezvoltare și utilizare de către copii a formelor de comunicare și prin evidențierea, între funcțiile comunicării, a funcției de instruire; această funcție este relevată cu ajutorul unor distincții cum ar fi: învățare incidentală și învățare intenționată, mass-media și educație, informație învățată și informație-știre.

W. Mc. Guire, cercetător cu vechi preocupări privind procesul schimbării atitudinilor datorate comunicării persuasive prin mass-media și propagandă, semnează un interesant studiu, *Persuasiune, rezistență și schimbarea atitudinii*, care cercetează efectele comunicării verbale asupra atitudinilor. Autorul prezintă o paradigmă metodologică pentru studiul atitudinii și a procesului ei de schimbare, care include gruparea celor cinci elemente ale comunicării: sursă, mesaj, canal, receptor și destinație, cu cele șase etape ale procesului de persuasiune: prezentare, atenție, comprehensiune, acceptare, retenție și acțiune. Paradigma este urmată de o discuție a aspectelor persuasiunii pe baza relațiilor între elementele comunicării și etapele procesului de persuasiune.

Încercând, de asemenea, o delimitare a tipurilor de persuasiune, studiul lui D. O. Sears și R. Whitney, *Persuasiunea politică*, analizează efectele propagandei, influența mass-mediei asupra diferitelor categorii de public și asupra rolului socializării politice. Autorii încearcă și o proiectare a rezultatelor cercetării la nivelul schimbărilor necesare în plan social, politic.

Cu un studiu comparativ asupra comunicării de masă și a comunicării interpersonale, *Mass-media și comunicarea interpersonală* a

lui E. Rogers, se încheie partea a I-a a volumului, axată îndeosebi asupra descrierii procesului de comunicare.

Partea a II-a înscrie comunicarea în diferite paliere de abordare: istorice, politice, tehnologice, de limbaj. Sunt tratate aici formele de comunicare în sistemele primitive (*Comunicarea în sistemul primitiv* studiu semnat de J. Fischer) și se face o diferențiere a formelor de comunicare în raport cu etiva din indicatorii dezvoltării (studiu *Comunicare și dezvoltare* a lui F. Frey).

În cadrul volumului, presa, filmul și radio-televiziunea constituie obiectul unor studii separate, care încearcă să puncteze caracteristicile și locul acestora în ansamblul comunicării.

Presa ca sistem de comunicare studiu semnat de W. Rivers, cunoscut în literatura de specialitate pentru studiile asupra presei în general și asupra presei americane în special, constituie o perspectivă generală asupra dezvoltării ziarelor și magazinelor în S.U.A. (număr, pagini și conținut) și asupra performanțelor acestora, în raport cu publicul de masă.

Filmul ca mijloc de comunicare, articolul lui H. Breitrose face un scurt istoric al industriei filmului în America, diferențind între produsele culturale, sistemele de producție și de desfacere a filmelor. Filmul este privit aici mai mult ca o formă specifică de comunicare și mai puțin ca o artă sau un obiect de *business*; de aceea sunt puse în discuție probleme ca natura filmului, categoriile de filme, virtuțile și slăbiciunile filmului ca *medium*, relațiile lui cu publicul.

Broadcasting, studiul radioteleviziunii studiu realizat de W. Schramm descrie caracteristici ale industriei radio-televiziune, ale conținuturilor difuzate și ale audienței. Se accentuează, într-o perspectivă culturologică și politică, responsabilitatea întocmirii programelor în raport cu un public larg.

Comunicarea este fixată și în cadrele ei tehnologice în articolul *Schimbare tehnologică și mass-media* a lui E. H. Parker, pe baza analizei dezvoltării anterioare a tehnologiilor, cit și pe baza noilor dezvoltări tehnologice (computeri, televiziunea prin cablu, videocasete etc.).

Comunicarea și publicitatea (*Consumatorul și cercetarea publicității* — Leo Bogart și *Comunicarea științifică* — B. Compton), reprezintă alte perspective de delimitare și definire a specificului formelor de comunicare; rezultatele cercetărilor sunt încadrate aici, deopotrivă, teoretic și practic, în raport cu consumul și, respectiv, cu creșterea cercetării.

Un loc important îl ocupă în ansamblul volumului cadrele politice ale comunicării, în studiul ca: *Opinia publică* (I. de Sola Pool),

Propaganda (P. Kecskemeti) și *Opinia publică internațională* (W. P. Davison), care plasează problema persuasiunii nu numai în raport cu un tip ideal (M. Weber), ci și cu un ideal normativ, în raport cu diverse condiții social-politice și internaționale concrete.

Partea a III-a a manualului este mai restrinsă ca spațiu tipografic, cuprinzând cîteva note sumare privind unele metode de cercetare ca și unele aspecte implicate în inferența de la caracteristicile comportamentului de grup la cele ale individului, precum și descrierea unor experimente privind efectele comunicării.

Fiecare din studiile prezentate își are ideologia și metodologia lui. Diferitele teorii nu

Jean-Noël Biraben, *Les hommes et la peste en France et dans les pays européens et méditerranéens*, Paris-La Haye, ed. Mouton, 1975-1976; vol. I - *La peste dans l'histoire*, 455 p.; vol. II - *Les hommes face à la peste*, 416 p.

Una din preocupările cele mai vechi ale istoricilor medicinei a fost studierea marilor epidemii, strădănie firească în măsura în care experiența trecutului putea furniza sugestii pentru combaterea unor asemenea flagele. În ultimul secol, odată cu stăvilirea celor mai ucigătoare boli transmisibile și lichidarea citorva dintre ele, interesul practic al istoriei epidemiiilor s-a redus mult; atenția cercetătorilor se îndreaptă, însă, tot mai stăruitor către unele aspecte extramedicale, privind deosebit consecințele demografice, economice, politice și culturale ale dezlănțuirii acelor mormine care, de-a lungul timpului, au semănat distrugere și groază în omenire. Mulți istorici împărtășesc convingerea că anumite fenomene, cînd este vorba fie de manifestări ale psihologiei colective, fie de orientarea creației artistice, fie de desfășurarea unor operații militare, fie de importante oscilații demografice, nu și pot afla explicația deplină dacă nu ținem seama de ecurile pe planul vieții sociale ale epidemiiilor și endemiiilor de malarie, lepră, ciumă, sifilis, variolă, holeră, febră galbenă sau tuberculoză.

O investigație foarte cuprinzătoare, întemeiată pe tehnici multidisciplinare și urmărind elucidarea unor probleme complexe din istoria civilizației, a întreprins recent doctorul Jean-Noël Biraben, de la Institutul național de studii demografice din Paris, în legătură cu

sînt compatibile între ele, dar încrucișarea lor are meritul de a oferi o perspectivă exactă asupra domeniului, întrucît diferențele nu țin de domeniul propriu-zis de cercetare, ci de modalități specifice de descriere a acestuia. Iată de ce socotim că prezentul volum se constituie ca o imagine reală și utilă nu numai asupra stadiului actual al cercetării comunicării, dar și asupra perspectivei disciplinare (sociologie, sociolingvistică, psihosociologie, psihologie experimentală, teoria informației, teoria sistemică, teoria comunicării umane etc.) în domeniul metodologiei de cercetare, pornind de la experimentul de laborator și terminind cu conceptualizări ce premerg formalizarea matematică.

Gina Stoiciu

manifestarea ciumei în trecutul Europei și al lumii mediteraneene. Lucrarea a fost publicată de Centrul de cercetări istorice al Școlii de înalte studii în științe sociale din capitala Franței, cu concursul Centrului național al cercetării științifice.

Este de la sine înțeles că autorul s-a interesat mai cu seamă de infecția pestoasă și combaterea ei în Franța, acordînd, însă, o mare atenție documentării referitoare la ciuma care a bîntuit în restul continentului. Așa se face că problemele epidemiologice din trecutul țărilor române sînt prezentate cu precizie și amplexarea cuvenită, recurîndu-se mai ales la lucrările doctorului Nicolae Vătămanu.

După un succint, dar bine pus la punct, capitol consacrat concepțiilor medicale și epidemiologice actuale asupra ciumei se trece la istoricul celor mai vechi valuri epidemice. Autorul insistă asupra ciumei lui Iustinian, care a izbucnit la Constantinopol în 542, ca apoi să se propage în Peninsula Balcanică; decimarea de către mormină a populației autohtone din această zonă pare să fi înlesnit atunci pătrunderea către sud a semînturilor slave.

Peste șase secole, „moartea neagră” avea să-și facă reparația cu o neasemuită brutalitate în Europa, invadînd în 1374 Italia și întinzîndu-se apoi cu repeziciune în cea mai mare par-

te a continentului. Doctorul Biraben discută pe larg argumentele înfățișate de N. Vătămanu pentru a atesta (în lipsa unor documente pozitive) prezența ciumei în Țara Românească încă în 1348-1349; cercetătorul francez este de părere că, cel puțin în stadiul actual al documentării, pare totuși puțin probabil ca flagelul din 1347-1352 să fi bîntuit și prin părțile noastre, cu excepția ținutului Oradiei, pentru care există date sigure care atestă extinderea epidemiei.

După un studiu analitic privind evoluția generală a bolii sînt trecuți în revistă factorii considerați a fi capabili să influențeze apariția valurilor epidemice, extinderea molimei, dar și rezistența individuală la îmbolnăvire, printre care conjuncturile astrologice, clima, războaiele, foametea, imunitatea etc.

Capitolul despre pierderile în vieți omenestii deschide prezentarea consecințelor demografice ale prezenței ciumei în Europa timp de o jumătate de mileniu. Considerăm, de altminteri, că tocmai paragrafele de demografie istorică conferă lucrării un interes excepțional pe plan nu numai informativ, dar și metodologic. Autorul interpretează statistic datele din registrele de stare civilă parohiale, din vechile catagrafii ale gospodăriilor, din condicile de cheltuieli pentru înmormintări, din testamentele înregistrate, din listele de decese ale episcopilor francezi, ceea ce îi permite să tragă ingenioase concluzii privind creșterea mortalității, variațiile letalității în funcție de vîrstă, sex, stare socială, profesie etc., virulența diverselor valuri epidemice.

Studiind materialul statistic referitor la unele mari aglomerări orășenești (mai ales datele despre Barcelona), doctorul Biraben atrage atenția asupra importanței ciumei în demografia urbană. Astfel, timp de patru secole, populația Barcelonei a rămas cam aceeași (în jurul a 45 000 de locuitori) datorită mai cu seamă ravagiilor produse de „moartea neagră”.

Bogata documentare în legătură cu epidemia de la Marsilia din 1720-1722, ultima apariție de amploare a ciumei în Europa occidentală, este folosită pentru o analiză epidemiologică și demografică foarte amănunțită, care poate servi ca model pentru cercetări similare. Pe temeiul unor materiale arhivistice, autorul demonstrează că ciuma determină perturbări ale tabloului demografic nu numai prin creșterea mortalității, ci și prin influențarea altor factori, precum migrațiile familiale, amînarea căsătoriilor, reducerea fecundității. Dintre tabelele incluse în primul volum menționăm lista nominală și cronologică, tipărită pe 75 de pagini, a localităților și țărilor atinse în fiecare an de ciumă între 341-775 și 1346-1850, listă în care întîlnim o conștiințioasă transcriere a datelor privitoare la Țările române.

Cel de-al doilea volum al lucrării conține o serie de microstudii consacrate concepțiilor care au dominat în privința etiologiei, patogeniei, diagnosticului și evoluției pestei, precum și măsurilor adoptate de-a lungul secolelor pentru combaterea molimelor. Sînt semnalate astfel teoriile referitoare la apariția ciumei ca manifestare a miniei divinității jignite, ca efect al conjuncției planetelor, al eclipselor, al apariției cometelor, al emanațiilor „plutonice”, al producerii unor cataclisme naturale, al intervenției paraziților invizibili, al contagiunii, al manoperele magice etc. În continuare sînt descriși factorii individuali care influențează îmbolnăvirea, ținînd de relațiile familiale, temperament, vîrstă, sex, apartenență de clasă, ocupație, regim alimentar, stare sufletească, comportament etic etc.

În paragraful consacrat experiențelor făcute în vederea elaborării unor măsuri mai eficace de profilaxie și tratament al pestei nu se amintește despre inoculările cu puroi extras din buboalele ciumaților practicate la Iași unor țărani moldoveni, din inițiativa doctorului G. von Asch, din serviciul sanitar al armatei ruse, în vederea elaborării unei tehnici preventive similare cu variolizarea.

Dacă, în perioada „ciumei lui Iustinian”, arată doctorul Biraben, măsurile de apărare împotriva flagelului și de asistență a bolnavilor erau inițiate de forurile ecleziastice și aveau un caracter precumpănitor caritabil, după 1347 organele administrative laice și-au asumat obligații, din ce în ce mai importante, în legătură cu întocmirea și punerea în viață a unui program de luptă antiepidemică, implicînd înființarea unor instituții de supraveghere și control, precum și de izolare și îngrijire a bolnavilor. Dezamăgiți din pricina slabei eficiențe a mijloacelor preconizate de medicina „savantă” a timpului, oamenii recurgeau la practicile magice și la ritualurile religioase. Se aduceau ofrande sfinților protectori de ciumă și se mergea în pelerinaj la icoanele considerate a avea virtuți miraculoase. Portul talismanelor tîndea să se generalizeze și erau înființate ordine călugărești specializate în asistarea ciumaților.

Dar în același timp, autoritățile locale și cele statale înghiebau un sistem organizatoric menit să asigure profilaxia antiepidemică. S-au luat măsuri, astfel, pentru asigurarea promptei și corecte informări asupra izbucnirii molimei în ținuturile apropiate, trimițîndu-se spre verificare persoane anume instruite și creînd o rețea de corespondenți. Călătorilor veniți de peste mare li s-a pretins să aducă „patente de sănătate” din porturile pe care le părăsiseră, practica acestor certificate fiind apoi extinsă și la călătoriile pe uscat.

S-au întocmit regulamente oficiale pentru combaterea înfistării, punindu-se bazele reglementării igienice și sanitare moderne.

S-a trecut la recrutarea unui corp anti-epidemic, au fost organizate aprovizionarea cu alimente și medicamente a localităților contaminate, asistența săracilor și a cerșetorilor, adăpostirea orfanilor. Toate acestea presupuneau cheltuieli însemnate pe seama finanțelor publice, care însă erau serios afectate datorită dificultății de a strânge impozitele. Hecatombele produse de molimă au dus la lăsarea în paragină a multor proprietăți, ca și la perturbarea sistemului tradițional de moștenire.

Referindu-se la măsurile de izolare a bolnavilor și de carantinare a suspectilor, autorul amintește dispozițiile adoptate în 1797 și în anii următori de către ocirmuirea Țării Românești. Lipsește însă din această atitudine de completă și de documentată lucrare un capitol privind înființarea și funcționarea cordoului militar antiepidemic instalat la mijlocul secolului al XVIII-lea de către autoritățile habsburgice de-a lungul hotarului cu Turcia și cu statele vasale față de Turcia. Ar fi fost interesant să se arate (cum am încercat să o facem într-un articol publicat în culegerea *Din istoria luptei antiepidemice în România*, (București, Edit. medicală, 1972, p. 239-258) că această linie carantinată permanentă nu servea cu prioritate obiective medico-sanitare, ci era menită să contribuie la deplina integrare a teritoriului de la graniță în sistemul economic mercantil austriac, prin frinarea și, dacă s-ar fi putut, întreruperea legăturilor comerciale dintre ținuturile de dincolo și de dincoace de frontiera imperială; în același scop au fost înființate regimentele „naționale” grănicerești, care însă, contrar intențiilor autorităților vieneze, aveau să joace un rol eminent în formarea conștiinței

de neam a românilor transilvăneni. Rosturi preponderent economice, militare și politice a avut, de fapt, și carantina permanentă instalată în 1830-1831 de-a lungul Dunării românești, de la Turnu Severin la Galați.

Străduindu-se să prezinte sintetic rolul ciumei în istoria omenirii, doctorul Biraben remarcă, mai întâi, intervenția ei directă, atunci când nimicea jumătate din populația unui oraș sau a unei țări, cind silea armatele să se retragă, să ridice asedile sau îngăduia ca orașele să fie ocupate fără a se da vreo luptă, cind suprima prematur personalități importante sau le obliga să fugă ori să amâne hotărârile capitale. Dar ea acționa indirect, cind provoca foametea deoarece împiedica executarea la timp a lucrărilor agricole, cind dezzechilibra, perturba sau oprea comerțul, dintr-un oraș sau într-o regiune ani la rind, cind devora bugetele locale sau regionale timp de secole. Și mai ales prin influența ei asupra mentalității: în fiecare generație, orice om care atingea vîrsta de 25 de ani, durată medie destul de frecventă a vieții la vremea aceea, trecea cel puțin o dată prin proba ciumei. Unii se resemnau, alții erau cuprinși de teamă și de neliniște, unii de lăcomie, iar mulți vedeau un curaj și un devotament eroic; viața religioasă a tuturor era profund impregnată de ideea ciumei, în timp ce raporturile sociale erau mereu puse la încercare.

O listă bibliografică ocupînd mai mult de jumătate din volumul al doilea constituie un prețios instrument de lucru pentru toți cercetătorii istoriei sociale și medicale.

Cartea lui Jean Noël Biraben demonstrează folosul ce poate rezulta recurgînd la o metodologie complexă și aplicînd analiza cantitativă chiar atunci cînd este vorba de studiul unor fenomene sociale din trecutul foarte îndepărtat.

Dr. G. Brătescu